

Секція Право	
УДК 342.7:342.77(477)	
Дата першого надходження статті до видання 07.04	2026-04-25
Дата прийняття статті до друку після рецензування	2026-05-25
Дата публікації/оприлюднення	2026-05-25

Гарантії реалізації конституційних прав громадян в умовах воєнного стану в Україні

Пугач Дмитро Олексійович

кандидат юридичних наук,
директор юридичної фірми ТОВ "Іммілайн",
Київ, Україна, <https://orcid.org/0009-0002-9178-7517>

Палюх Андрій Ярославович

доктор юридичних наук,
доцент кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук,
Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка
Тернопіль, Україна, <https://orcid.org/0000-0001-9856-9147>

Пушкар Сергій Іванович

доктор філософії у галузі права, адвокат, Заслужений юрист України
старший науковий співробітник відділу науково-правових експертиз
та законопроектних робіт
Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права»
<https://orcid.org/0000-0001-5027-7962>

Анотація. У статті здійснено порівняльно-правове дослідження гарантій реалізації конституційних прав громадян в умовах воєнного стану в Україні. Актуальність теми зумовлена тим, що воєнний стан не скасовує конституційного правопорядку, а лише встановлює особливий режим діяльності органів публічної влади, у межах якого допустимість обмеження прав має бути поєднана з вимогами законності, строковості, необхідності, пропорційності, судового захисту та міжнародно-правового контролю.

Метою дослідження є обґрунтування авторської порівняльно-правової моделі гарантування конституційних прав громадян в умовах воєнного стану шляхом зіставлення національного законодавства України з положеннями ЄКПЛ, МПГПП, підходами ЄСПЛ та рекомендаціями Венеційської комісії щодо надзвичайних правових режимів.

Методологію дослідження становлять доктринальний аналіз, формально-юридичний метод, порівняльно-правовий метод і якісний контент-аналіз корпусу нормативних, міжнародних та наукових джерел.

Результати дослідження показали, що українська модель має сильну конституційну основу, водночас виявлено ряд проблем, що включають недостатню публічність періодичного аудиту обмежень при продовженні воєнного стану, нерівномірність компенсаційних процедур, фрагментарність правового інформування громадян і потребу в стандартизованому тесті пропорційності для актів військового командування та військових адміністрацій.

Наукова новизна полягає у запропонованій трикомпонентній моделі гарантійного циклу реалізації прав в умовах воєнного стану, що включає (1) конституційно-матеріальне ядро; (2) процедурну легітимацію обмеження; а також (3) інституційний контроль і післявоєнне відновлення.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості застосування запропонованої моделі для правового моніторингу воєнного стану, підготовки законодавчих змін і формування політики відновлення прав людини після завершення воєнного стану.

Ключові слова: конституційні права, воєнний стан, гарантії прав людини, обмеження прав, дерогація, судовий захист, судова система, правосуддя.

Guarantees for the Exercise of Citizens' Constitutional Rights under Martial Law in Ukraine

Dmytro Puhach

PhD in Law,
"Immiline" LLC law firm CEO,
Kyiv, Ukraine, <https://orcid.org/0009-0002-9178-7517>

Andriy Palyukh

Doctor of Science of Law, Docent of the Department of History of Ukraine, Archaeology and Special Branches of Historical Sciences,
Ternopil National Pedagogical University Volodumir Gnatjuk
Ternopil, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0001-9856-9147>

Sergii Pushkar

PhD in Philosophy in Law, Lawyer, Honored Lawyer of Ukraine
Senior Researcher, Department of Scientific and Legal Expertise and Project Works,
Private Institution "Research Institute of Public Law"
Kyiv, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0001-5027-7962>

Abstract. The article presents a comparative legal study of guarantees for the implementation of constitutional rights of citizens under martial law in Ukraine. The relevance of the topic is since martial law does not abolish the constitutional legal order but only establishes a special regime for the activities of public authorities, within which the admissibility of restrictions on rights must be combined with the requirements of legality, timeliness, necessity, proportionality, judicial protection and international legal control.

The purpose of the study is to substantiate the author's comparative legal model of guaranteeing constitutional rights of citizens under martial law by comparing the national legislation of Ukraine with the provisions of the ECHR, ICCPR, the approaches of the ECHR and the recommendations of the Venice Commission on emergency legal regimes.

The research methodology consists of doctrinal analysis, formal legal method, comparative legal method and qualitative content analysis of the corpus of normative, international and scientific sources.

The results of the study showed that the Ukrainian model has a strong constitutional basis, at the same time, several problems were identified, including insufficient publicity of the periodic audit of restrictions during the continuation of martial law, uneven compensation procedures, fragmented legal information of citizens and the need for a standardized proportionality test for acts of military command and military administrations.

The scientific novelty proposed three-component model of the guaranteed cycle of the realization of rights under martial law, which includes (1) the constitutional and material core; (2) the procedural legitimation of the restriction; and (3) institutional control and post-war restoration.

The practical significance of the results obtained lies in the possibility of applying the proposed model for legal monitoring of martial law, preparation of legislative amendments and formation of a policy for the restoration of human rights after the end of martial law.

Keywords: constitutional rights, martial law, guarantees of human rights, restrictions of rights, derogation, judicial protection, judicial system, justice.

Вступ

Питання гарантій реалізації конституційних прав громадян в умовах воєнного стану в Україні належить до ключових проблем сучасного конституційного та міжнародного права. Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України створила ситуацію, у якій держава одночасно зобов'язана забезпечувати оборону, територіальну цілісність і національну безпеку та зберігати дію конституційного правопорядку. Тому юридична природа воєнного стану не є «паузою» в дії прав людини, адже право в умовах війни потребує посиленої

процедурної визначеності, оскільки будь-яке їх обмеження без належної правової форми, строку, контролю та можливості оскарження створює ризик свавільного втручання держави у правовий статус особи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблематика реалізації та обмеження конституційних прав громадян в умовах воєнного стану активно розробляється у сучасній українській правовій науці, однак переважно в межах окремих галузевих або інституційних аспектів. Зокрема, О. В. Білоскурська та М. Д. Федорчук аналізують нормативно-правове регулювання обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану, акцентуючи на тому, що будь-які обмеження мають здійснюватися не поза конституційним порядком, а у межах спеціально визначеної правової процедури [2]. О. Г. Предместніков, С. О. Халюк та В. Д. Карпунець розглядають актуальні питання обмеження прав і свобод людини під час дії воєнного стану, підкреслюючи необхідність узгодження національного режиму обмежень із положеннями Конституції України (від 28.06.1996 № 254к/96-ВР) та Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) (від 04.11.1950 № 995_004) [10]. У статті Д. С. Гета, К. В. Кисильова та Я. В. Ковач зазначено, що проблематика прав і свобод людини під час дії воєнного стану викликає значний науковий інтерес, але потребує удосконалення з урахуванням європейських правових стандартів і практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) [4].

Окремий напрям досліджень стосується судового захисту та доступу до правосуддя в умовах війни. В. О. Коверзнев і О. С. Шеремет доводять, що в умовах бойових дій, окупації або зміни територіальної підсудності судовий захист прав особи не може розглядатися лише як формально гарантований інститут, адже його ефективність залежить від організаційної спроможності судової системи, доступу до правової допомоги та можливості фактичного звернення до суду [8]. Л. Коваленко, аналізуючи адміністративний процес України в умовах війни, підкреслює, що воєнний стан змінює адміністративне судочинство, однак не скасовує його правозахисної функції [6].

Значну увагу науковці приділяють проблемі особистої свободи, затримання та процесуального примусу. А. Туманянц досліджує забезпечення права на свободу та особисту недоторканність у кримінальному провадженні під час воєнного стану, зокрема питання дерогації, безальтернативного застосування тримання під вартою та продовження строків тримання під вартою [15]. Окремі праці деталізують реалізацію конкретних груп прав. Так, І. В. Ковбас і О. Д. Максимюк аналізують реалізацію права на інформацію в умовах воєнного стану, підкреслюючи необхідність балансу між національною безпекою та принципом відкритості публічної влади [7]. О. Коренцов досліджує проблеми запровадження та реалізації заходів воєнного стану, які впливають на адміністративно-правовий статус громадян, зокрема трудову повинність, комендантську годину, примусове відчуження майна й інші заходи, що можуть обмежувати права і свободи [9].

Виділення невирішеної частини проблеми

Наявні дослідження створюють достатню наукову основу для аналізу конституційних, адміністративних, процесуальних, інформаційних, майнових і трудових аспектів прав людини в умовах воєнного стану. Водночас у більшості праць переважає або галузевий підхід, або аналіз окремих прав і свобод. Недостатньо розробленим залишається комплексний порівняльно-правовий підхід, який дозволить одночасно зіставити українську модель із міжнародними стандартами дерогації, пропорційності, судового контролю, компенсації та повоєнного відновлення прав.

Метою статті є обґрунтування порівняльно-правової моделі гарантування конституційних прав громадян в умовах воєнного стану в Україні через зіставлення національної нормативної моделі з міжнародними стандартами дерогації, пропорційності, судового контролю та інституційної підзвітності.

Наукова новизна дослідження полягає у розробленні авторської порівняльно-правової моделі гарантійного циклу реалізації конституційних прав громадян в умовах воєнного стану, яка, на відміну від підходів, зосереджених переважно на поділі прав на обмежувані й необмежувані, дозволяє аналізувати шлях правового втручання.

Практичне значення результатів полягає у можливості використання запропонованої моделі для правового моніторингу чинних і майбутніх обмежень прав у період воєнного стану, підготовки висновків органами державної влади, Уповноваженим ВРУ з прав людини, судами та правозахисними інституціями.

Методологія

Дослідження побудовано як порівняльно-правове з елементами якісного контент-аналізу. Обраний дизайн зумовлений тим, що предмет даного дослідження потребує не кількісного ранжування прав, а змістовного зіставлення української нормативної моделі гарантування прав громадян з міжнародними стандартами допустимого відступу від зобов'язань, пропорційності, судового контролю та інституційної підзвітності. В межах обраного дизайну дослідження було застосовано комплекс загальнонаукових методів аналізу:

— доктринальний аналіз використано для узагальнення наукових підходів до розуміння прав людини в умовах надзвичайних правових режимів;

— формально-юридичний метод застосовано для тлумачення положень Конституції України (від 28.06.1996 № 254к/96-ВР), ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» (від 12.05.2015 № 389-VIII), Указу Президента України від 24.02.2022 № 64/2022, актів про продовження строку дії воєнного стану та положень ст. 15 ЄКПЛ (від 04.11.1950 № 995_004) та ст. 4 МПГПП (від 16.12.1966 № 995_043);

— порівняльно-правовий метод використано для зіставлення української моделі з міжнародними вимогами щодо правової визначеності, необхідності, пропорційності, недискримінаційності, судового захисту, парламентського контролю та міжнародного повідомлення про дерогацію;

— метод контент-аналізу застосовано для виявлення у нормативних, міжнародних і наукових джерелах ключових гарантійних маркерів, які характеризують допустимість і межі обмеження прав в умовах воєнного стану.

Джерела даних

Джерельну базу дослідження становить 28 джерел, до переліку яких включено (1) національні нормативно-правові акти й офіційні акти щодо воєнного стану; міжнародно-правові джерела; та наукова література, присвячена конституціоналізму в умовах війни, обмеженню прав людини, адміністративному процесу, праву на свободу та особисту недоторканність, праву на інформацію, майновим і трудовим правам, а також судовому захисту в умовах воєнного стану.

Інструменти аналізу

Основним інструментом аналізу стала авторська порівняльна рамка гарантійних маркерів, що включає: (1) наявність правової підстави обмеження; (2) визначення непорушного ядра прав; (3) судовий контроль і доступ до правової допомоги; (4) вимога необхідності та пропорційності; (5) міжнародно-правова дерогація та повідомлення міжнародних організацій; (6) компенсаційні механізми; (7) періодичний перегляд обмежень; та (8) повоєнне відновлення.

Обмеження дослідження

Основним обмеженням є те, що проведене дослідження не є емпіричним аналізом правозастосовної практики в усіх регіонах України, а тому отримані результати не можуть тлумачитися як статистика фактичних порушень або реалізації прав громадян. Також, контент-аналіз здійснено на основі відібраного корпусу нормативних, міжнародних і наукових джерел, тому його результати відображають структуру правового дискурсу, а не повну сукупність усіх наявних публікацій. Тому запропонована модель має розглядатися як аналітична рамка, придатна для подальшого оновлення відповідно до змін законодавства.

Результати

Національна модель гарантування прав громадян в умовах воєнного стану має багаторівневу структуру. Її основою є Конституція України (від 28.06.1996 № 254к/96-ВР), яка визначає загальні межі обмеження прав і одночасно встановлює перелік прав, що не можуть бути обмежені (передбачені ст. 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55-63). До цього переліку належать рівність конституційних прав і свобод, громадянство, право на життя, повага до гідності, свобода та особиста недоторканність, право на звернення, право на житло, шлюб і сім'я, права дітей, право на судовий захист, відшкодування шкоди, право знати свої права й

обов'язки, правова допомога, презумпція невинуватості, заборона подвійної юридичної відповідальності та право не свідчити проти себе.

Другий рівень становить Закон України (ЗУ) «Про правовий режим воєнного стану» (від 12.05.2015 № 389-VIII), який конкретизує суб'єктів, процедури і заходи правового режиму воєнного стану. Важливо, що закон, дозволяючи відповідні обмеження, містить гарантії законності, зокрема, у період воєнного стану забороняються зміна Конституції України, виборів Президента України, Верховної Ради України (ВРУ), органів місцевого самоврядування (ОМС), проведення референдумів, а також страйків, масових зібрань та акцій.

Третій рівень утворюють укази Президента України, що затверджуються ВРУ, зокрема, про введення воєнного стану (від 24.02.2022 № 64/2022), що визначив перелік прав, які можуть тимчасово обмежуватися на період дії правового режиму воєнного стану, зокрема права, передбачені ст. 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції; та продовження строку дії воєнного стану (від 27.04.2026 № 342/2026), який продовжив строк дії воєнного стану в Україні з 5:30 04.05.2026 р. строком на 90 діб у зв'язку з триваючою широкомасштабною збройною агресією російської федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до п. 20 ч. 1 ст. 106 Конституції України (від 28.06.1996 № 254к/96-ВР). І саме в цьому виявляється принцип правової визначеності, де кожен окремий громадянин, суд, орган влади та міжнародні інституції мають бути обізнані про те, які саме права формально можуть бути обмежені, а які залишаються поза межами допустимого обмеження.

Четвертий рівень становлять судові гарантії як комплекс процесуальних, організаційних і конституційних механізмів, що забезпечують оскарження рішень або бездіяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій та ОМС. Тому ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» (від 12.05.2015 № 389-VIII) передбачає, що правосуддя на території, де введено воєнний стан (тобто усієї країни), здійснюється лише судами, а скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється, при чому створення надзвичайних і особливих судів не допускається.

П'ятий рівень пов'язаний із міжнародно-правовими повідомленнями про дерогацію, зокрема уряд України повідомляв Раду Європи та Організацію Об'єднаних Націй (ООН) про відступ від окремих міжнародних зобов'язань у зв'язку із російською агресією та дією воєнного стану; і (за відповідною інформацією Ради Європи) українська сторона регулярно оновлювала повідомлення про дерогації, а вже станом на 4 квітня 2024 року обсяг дерогацій за Конвенцією з прав людини (від 04.11.1950 № 995_004) було істотно зменшено.

Внаслідок аналізу було окреслено нормативно-правову рамку гарантування конституційних прав громадян в умовах воєнного стану (Таблиця 1).

Таблиця 1 – Нормативна база гарантування конституційних прав

Рівень	Сутність	Нормативно-правовий акт	Гарантія
Конституційний	Формує непорушне ядро правового статусу особи	Конституція України (від 28.06.1996 № 254к/96-ВР)	Ст. 64 Конституції встановлює межі і перелік прав, що не можуть бути обмежені
Спеціальн о-законодавчий	Забезпечує операціоналізацію конституційних норм	ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» (від 12.05.2015 № 389-VIII)	Визначає правову природу воєнного стану, суб'єктів, заходи режиму, гарантії законності та правосуддя
Президентсько-парламентський	Надає обмеженням формальної легітимації	Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 та від 27.04.2026 № 342/2026	Зазначає строк, територію, підстави та перелік прав, що можуть тимчасово обмежуватися
Судовий	Зберігає можливість оскарження дій держави	Конституція України (від 28.06.1996 № 254к/96-ВР), ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» (від 12.05.2015 № 389-VIII), Кодекс адміністративного судочинства (від 06.07.2005 № 2747-IV); Цивільний процесуальний кодекс (від 18.03.2004 № 1618-IV);	Правосуддя здійснюється лише судами; надзвичайні й особливі суди не допускаються

		Кримінальний процесуальний кодекс (від 13.04.2012 № 4651-VI); Господарський процесуальний кодекс (від 06.11.1991 № 1798-XII); ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» (від 02.06.2016 № 1402-VIII); ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» (від 02.06.2011 № 3460-VI)	
Міжнародний	Створює зовнішній контроль і межі дискреції держави	ст. 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (від 04.11.1950 № 995_004); ст. 4 МПГПП; повідомлення України Генеральному секретарю Ради Європи та ООН про відступ від окремих зобов'язань; практика ЄСПЛ щодо дерогації та пропорційності обмежень	Відступ від зобов'язань допускається лише в межах, яких вимагає гострота становища
Компенсаційний	Дає відновлювальний вимір гарантій прав	ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» (від 12.05.2015 № 389-VIII); ЗУ Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна...» (від 17.05.2012 № 4765-VI); Цивільний кодекс (від 16.01.2003 № 435-IV); Бюджетний кодекс (від 08.07.2010 № 2456-VI); а також підзаконні акти КМУ щодо порядку відчуження та виплати компенсації	Передбачають компенсацію або повернення майна у випадках примусового відчуження

Аналіз засвідчив, що українська модель воєнного стану загалом відповідає базовим міжнародним стандартам за формальними критеріями правової підстави, строковості, визначеності обмежуваних прав, збереження непорушного ядра прав і повідомлення про дерогацію, однак потребує посилення матеріальних гарантій необхідності, пропорційності, недискримінаційності та ефективного контролю за обмеженнями. Крім того, ст. 15 ЄКПЛ (від 04.11.1950 № 995_004) передбачає, що під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, держава може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за Конвенцією, але лише в тих межах, яких вимагає гострота становища. У практиці ЄСПЛ це означає, що Суд перевіряє не лише сам факт надзвичайної ситуації, а й зв'язок між надзвичайною ситуацією та конкретним обмеженням права. Також ст. 4 МПГПП (від 16.12.1966 № 995_043) побудована на аналогічній логіці, але окремо акцентує на недискримінаційності заходів дерогації. У Загальному коментарі № 29 Комітет ООН з прав людини наголошує, що навіть під час надзвичайного стану держава має прагнути до повернення нормального стану, за якого повне дотримання Пакту знову стає можливим. У свою чергу Венеційська комісія, аналізуючи надзвичайні режими, наголошує на перевазі формалізованого, юридично оголошеного надзвичайного стану над фактичним надзвичайним управлінням без належного правового оформлення. Отже, отримані результати порівняльно-правового аналізу гарантій української моделі з міжнародними стандартами систематизовано у Таблиці 2.

Далі для виявлення того, які саме гарантії найчастіше артикулюються у нормативних, міжнародних і наукових джерелах, а які залишаються недостатньо представленими у правовому дискурсі, було здійснено якісний контент-аналіз низки релевантних нормативних, міжнародних та наукових джерел (n=28), результати якого засвідчили, що правова підстава обмеження фіксується у 24 джерелах, непорушне ядро прав – у 22, пропорційність – у 16, судовий захист – у 15, міжнародна дерогація або повідомлення – у 13, компенсаційні механізми – у 9, періодичний перегляд – у 4, а повоєнне відновлення повноти реалізації прав – лише у 3 джерелах. Поширеність гарантійних маркерів у визначеному обсязі літератури було систематизовано на Рис. 1.

Таблиця 2 – Порівняльний аналіз українських і міжнародних гарантій

Критерій	Нормативно-правові акти і стандарти		Проблематика
	міжнародні	українські	
Правова підстава	Ст. 15 ЄКПЛ (від 04.11.1950 № 995_004) передбачає, що під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, держава може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за Конвенцією. Ст. 4 МПГПП (від 16.12.1966 № 995_043) також допускає відступ лише за умов офіційно оголошеного надзвичайного стану, якщо вони не суперечать міжнародним зобов'язанням держави та не мають дискримінаційного характеру	Воєнний стан введено Указом Президента України від 24.02.2022 № 64/2022, затвердженим ВРУ, у зв'язку зі збройною агресією проти України. Конституційною підставою виступають положення ст. 64 і ст. 106 Конституції (від 28.06.1996 № 254к/96-ВР), а спеціальною законодавчою основою є ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» (від 12.05.2015 № 389-VIII)	Потребує посилення не сама правова підстава воєнного стану, а публічне обґрунтування необхідності збереження конкретних обмежень при кожному його продовженні
Непорушне ядро прав	Відповідно до ч. 2 ст. 15 ЄКПЛ (від 04.11.1950 № 995_004) не допускається відступ від ст. 2 Конвенції, крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, а також від ст. 3, ст. 4 п. 1 і ст. 7 Конвенції. Відповідно до ч. 2 ст. 4 МПГПП (від 16.12.1966 № 995_043) не допускається відступ від ст. 6, 7, 8 пп. 1 і 2, 11, 15, 16 і 18 Пакту	Ст. 64 Конституції (від 28.06.1996 № 254к/96-ВР) прямо визначає перелік прав, які не можуть бути обмежені в умовах воєнного або надзвичайного стану, зокрема права, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55–63 Конституції	Практична реалізація критерію залежить від фактичного доступу особи до суду, адвоката, інформації про свої права, безпечної інфраструктури та ефективних засобів правового захисту
Необхідність і пропорційність	Ст. 15 ЄКПЛ (від 04.11.1950 № 995_004) прямо встановлює, що заходи відступу допускаються лише «в тих межах, яких вимагає гострота становища». Ст. 4 МПГПП (від 16.12.1966 № 995_043) побудована на аналогічній логіці й передбачає, що заходи відступу можуть застосовуватися лише настільки, наскільки цього вимагає гострота становища, за умови їх сумісності з іншими міжнародними зобов'язаннями та недискримінаційності	Законодавство закріплює тимчасовий характер обмежень, їх зв'язок із воєнною загрозою та необхідність зазначення строку дії обмежень. ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» (від 12.05.2015 № 389-VIII) визначає, що обмеження прав мають бути зумовлені загрозою та здійснюватися у межах правового режиму воєнного стану	У національному законодавстві бракує єдиного стандартизованого тесту пропорційності для актів військового командування, військових адміністрацій та інших суб'єктів, які запроваджують конкретні обмежувальні заходи
Судовий захист	Ст. 13 ЄКПЛ (від 04.11.1950 № 995_004) гарантує право на ефективний засіб юридичного захисту, а ст. 2 МПГПП (від	Ст. 55 Конституції (від 28.06.1996 № 254к/96-ВР) належить до переліку прав, які не можуть бути обмежені в	Нормативна гарантія судового захисту є достатньо сильною, однак її

	<p>16.12.1966 № 995_043) зобов'язує державу забезпечити особі ефективний засіб правового захисту компетентними судовими, адміністративними або законодавчими органами. У контексті надзвичайних режимів це означає, що навіть за умов війни держава має максимально зберігати можливість оскарження обмежувальних заходів.</p> <p>Ст. 15 ЄКПЛ (від 04.11.1950 № 995_004) зобов'язує державу повною мірою інформувати Генерального секретаря Ради Європи про вжиті заходи відступу, причини їх застосування та час припинення таких заходів. Ст. 4 МПГПП (від 16.12.1966 № 995_043) передбачає повідомлення інших держав-учасниць через Генерального секретаря ООН про положення, від яких держава відступила, і про причини такого рішення</p>	<p>умовах воєнного стану. ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» (від 12.05.2015 № 389-VIII) передбачає, що правосуддя на території, де введено воєнний стан, здійснюється лише судами; діють суди, створені відповідно до Конституції; скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється; створення надзвичайних та особливих судів не допускається. У разі неможливості здійснення правосуддя може бути змінена територіальна підсудність або місцезнаходження суду.</p> <p>Уряд України повідомляв міжнародні організації про відступ від окремих міжнародних зобов'язань у зв'язку з воєнним станом. ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» прямо передбачає інформування Генерального секретаря ООН про обмеження прав і свобод, що є відхиленням від зобов'язань за МПГПП (від 16.12.1966 № 995_043), межі таких відхилень, причини рішення, дату припинення та зміни межі відхилень або строку дії обмежень</p>	<p>практична реалізація ускладнюється бойовими діями, окупацією окремих територій, переміщенням населення, кадровим навантаженням судів, проблемами доступу до правової допомоги та виконання судових рішень.</p> <p>Міжнародне повідомлення виконує функцію зовнішнього контролю, однак для громадян зміст дерогацій часто залишається складним і недостатньо публічно поясненим. Тому потребує посилення внутрішньої комунікації держави щодо того, які права, у яких межах, на якій підставі та на який строк можуть бути обмежені</p>
Міжнародне повідомлення	<p>Міжнародні стандарти виходять із того, що навіть правомірне втручання у права не має позбавляти особу доступу до засобів правового захисту, відшкодування шкоди або іншого відновлювального механізму. Особливо це стосується майнових, трудових, соціальних і процесуальних прав, де наслідки обмежень можуть мати тривалий характер</p>	<p>Компенсаційні механізми передбачені фрагментарно, зокрема, ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» (від 12.05.2015 № 389-VIII) передбачає можливість повернення примусово відчуженого майна після скасування воєнного стану або надання іншого майна, якщо це можливо. ЗУ «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна...» (від 17.05.2012 № 4765-VI) регулює порядок примусового відчуження або вилучення майна та відшкодування його вартості</p>	<p>Проблема полягає не у повній відсутності компенсаційних механізмів, а в їхній нерівномірності: майнові втручання мають більш визначені процедури, тоді як відновлення трудових, соціальних, освітніх, житлових та інших прав після воєнних обмежень потребує комплексної повоєнної програми дій</p>

Компенсація та відновлення	Ст. 15 ЄКПЛ (від 04.11.1950 № 995_004) передбачає, що під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, держава може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за Конвенцією. Ст. 4 МПГПП (від 16.12.1966 № 995_043) допускає відступ за умов офіційно оголошеного надзвичайного стану, якщо вони не суперечать міжнародним зобов'язанням і не мають дискримінаційного характеру	Воєнний стан введено Указом Президента України від 24.02.2022 № 64/2022, затвердженим ВРУ, у зв'язку зі збройною агресією. Конституційною підставою виступають положення ст. 64 і ст. 106 Конституції (від 28.06.1996 № 254к/96-ВР), а спеціальною законодавчою основою є ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» (від 12.05.2015 № 389-VIII)	Потребує посилення не сама правова підстава воєнного стану, а публічне обґрунтування необхідності збереження конкретних обмежень при кожному його продовженні
----------------------------	---	--	---

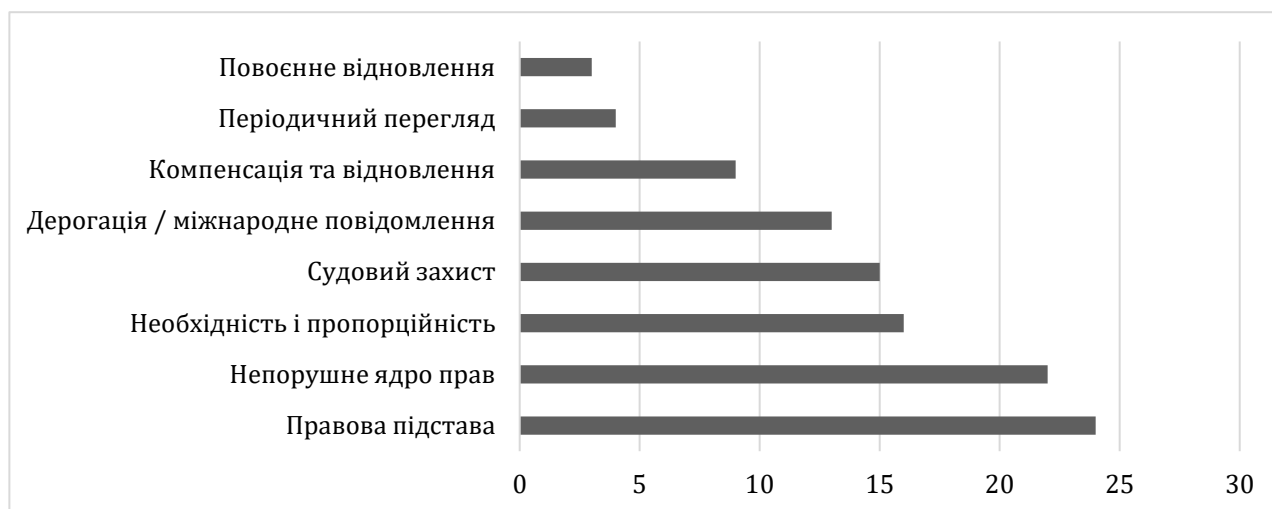

Рисунок 1 – Поширеність гарантійних маркерів

Отриманий результат дозволяє стверджувати, що українська модель воєнного стану є достатньо сильною на рівні конституційного й формально-законодавчого дизайну, але потребує посилення на рівні управлінської підзвітності, періодичного аудиту обмежень і відновлювально-компенсаційних процедур. Зважаючи на це, було запропоновано авторську модель гарантійного циклу реалізації конституційних прав громадян в умовах воєнного стану (Рис. 2).

Запропонована модель гарантійного циклу виходить із того, що правомірність обмеження конституційного права в умовах воєнного стану не може визначитися лише наявністю формальної правової підстави. Обмеження є юридично виправданим лише тоді, коли воно проходить повний цикл гарантійної перевірки: (1) не зачіпає права, що належать до непорушного конституційного ядра; (2) має чітку правову підставу, строк, мету і компетентного суб'єкта; (3) є пропорційним; (4) підлягає судовому, парламентському, омбудсманському та адміністративному контролю; (5) відповідає воєнній необхідності; (6) є сумісним із міжнародно-правовими вимогами дерогації; (7) передбачає компенсаційний або відновлювальний механізм; що дозволяє відмежувати правомірне тимчасове обмеження від свавільного втручання у правовий статус особи.

Обговорення

Інтерпретація результатів

Результати дослідження дозволяють стверджувати, що формальна конструкція українського правового режиму воєнного стану не є довільною, адже спирається на конституційні межі, спеціальний закон, указ Президента, затвердження парламентом і міжнародні повідомлення про дерогацію. У даному контексті українська модель відповідає рекомендації

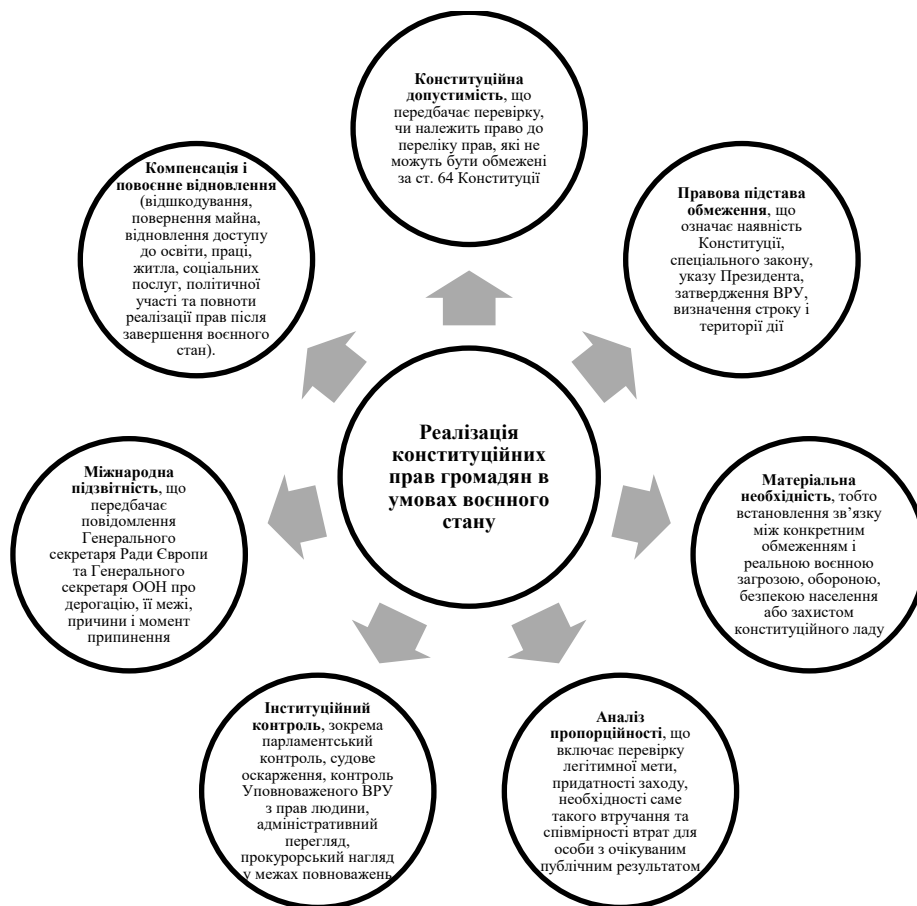

Рисунок 2 – Модель гарантійного циклу реалізації конституційних прав в умовах воєнного стану

Венеційської комісії щодо необхідності *de jure*, а не *de facto* надзвичайного режиму. Проблема змісту контролю за конкретними заходами полягає в тому, що продовження воєнного стану як режиму не завжди супроводжується публічним і деталізованим аналізом того, які саме обмеження залишаються необхідними, чому вони не можуть бути звужені і які права потребують додаткових компенсаторних гарантій.

Порівняння з іншими дослідженнями

У науковій літературі наголошується, що воєнний стан як особливий режим передбачає посилення владних повноважень, проте це не усуває вимоги верховенства права, правової визначеності й пропорційності. О. В. Білоскурська та М. Д. Федорчук підкреслюють значення нормативно-правового регулювання обмеження конституційних прав в умовах воєнного стану та необхідність дотримання принципів верховенства права і пропорційності [2]. А. Туманянц, досліджуючи право на свободу та особисту недоторканність у кримінальному провадженні, звертає увагу на ризики, пов'язані з автоматизацією тримання під вартою та необхідністю індивідуалізованого судового контролю [15].

Окремо слід виділити проблему доступу до правосуддя. Навіть якщо ст. 55 Конституції України (від 28.06.1996 № 254к/96-ВР) належить до непорушного ядра прав, його реальне забезпечення в умовах війни залежить від роботи судів, можливості зміни територіальної підсудності, цифрових інструментів судочинства, доступу до правової допомоги та виконання судових рішень. В. О. Коверзнев і О. С. Шеремет зазначають, що в умовах бойових дій або окупації судовий захист прав людини ускладнюється фактичними перешкодами, які не завжди долаються швидко [8]. Також майнові, трудові та підприємницькі права можуть тимчасово обмежуватися в умовах воєнного стану, але правомірність таких обмежень залежить від прозорості процедури, компенсації та можливості оскарження, адже мають бути спрямовані на забезпечення функціонування держави та економіки, а не на нівелювання трудових гарантій [16].

Тому з огляду на результати дослідження доцільно запропонувати (1) запровадити публічний аудит обмежень прав і свобод при кожному продовженні воєнного стану; (2) нормативно закріпити уніфікований тест пропорційності для актів військового командування та військових адміністрацій; (3) забезпечити єдиний реєстр або інформаційний портал чинних обмежень прав із зазначенням правової підстави, строку, території та порядку оскарження; (4) посилити компенсаційні механізми для майнових, трудових і соціально-гуманітарних прав; а також (5) розробити післявоєнну дорожню карту відновлення повноти реалізації політичних, майнових, трудових, освітніх і соціальних прав.

Наукова новизна дослідження полягає у розробці моделі гарантійного циклу реалізації конституційних прав громадян в умовах воєнного стану, у межах якої гарантія права розглядається як послідовність взаємопов'язаних елементів, зокрема конституційної допустимості, правової підстави, матеріальної необхідності, пропорційності, інституційного контролю, міжнародної підзвітності, компенсації та післявоєнного відновлення.

Практичне значення результатів полягає у можливості використання запропонованої моделі як аналітичного інструменту для оцінювання чинних і майбутніх обмежень прав громадян у період воєнного стану. Зокрема, вона може бути застосована під час підготовки парламентських матеріалів щодо продовження воєнного стану, урядових і відомчих актів, рішень військових адміністрацій, висновків Уповноваженого ВРУ з прав людини, судових рішень у справах про оскарження обмежувальних заходів, а також при формуванні післявоєнної дорожньої карти відновлення політичних, майнових, трудових, освітніх, інформаційних і соціально-гуманітарних прав.

Висновки

У статті обґрунтовано, що гарантії реалізації конституційних прав громадян в умовах воєнного стану не можуть розглядатися як статичний перелік норм і мають функціонувати як гарантійний цикл, що охоплює конституційне визначення меж обмеження, процедурну легітимацію втручання, інституційний контроль, компенсацію та післявоєнне відновлення повноти реалізації прав. Узагальнення результатів показало, що подальше вдосконалення гарантій реалізації конституційних прав громадян в умовах воєнного стану має бути спрямоване насамперед на посилення процедур їх перевірки, публічного обґрунтування, судового контролю, компенсаційного забезпечення та післявоєнного відновлення; що здатні забезпечити баланс між оборонною функцією держави та збереженням конституційного статусу людини як найвищої соціальної цінності.

Список використаних джерел

1. Безкровний Ю. А. Адміністративно-правовий режим воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/309882>
2. Білоскурська О. В., Федорчук М. Д. Нормативно-правове регулювання обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні. Правова держава. 2022. № 46. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2022.46.257802>
3. Братель С. Г. Дотримання прав і свобод людини та громадянина в умовах правового режиму воєнного стану в Україні. Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика. 2024. № 5(1). С. 149-155. DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-28>
4. Гета Д. С., Кисильова К. В., Ковач Я. В. Роль Конституційного Суду України у забезпеченні верховенства права в умовах воєнного стану. Академічні візії. 2024. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10939490>
5. Дорошенко Е. Обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в період воєнного стану в Україні. Юридичний вісник. 2022. № 5. DOI: <https://doi.org/10.32782/yuv.v5.2022.27>
6. Коваленко Л. Адміністративний процес в Україні в умовах воєнного стану. Слово Національної школи суддів України. 2023. № 3(44). С. 153-160. DOI: [https://doi.org/10.37566/2707-6849-2023-3\(44\)-13](https://doi.org/10.37566/2707-6849-2023-3(44)-13)

7. Ковбас І. В., Максимюк О. Д. Реалізація права на інформацію в умовах воєнного стану: адміністративно-правові засади. *Академічні візії*. 2026. № 52. <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/2972>
8. Коверзнев В. О., Шеремет О. С. Проблеми судового захисту прав людини в умовах воєнного стану. *Економіка та право*. 2022. № 2. С. 25-30. DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2022.02.025>
9. Коренцов О. Problematic issues of introduction and implementation of martial law measures affecting the administrative and legal status of citizens. *Problems of Legality*. 2024. № 166. С. 108–139. DOI: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.166.310928>.
10. Предместніков О. Г., Халюк С. О., Карпунець В. Д. Актуальні питання обмеження прав і свобод людини та громадянина під час дії воєнного стану. *Академічні візії*. 2024. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.12796066>
11. Полховська І. К. Реалізація прав і свобод особи в умовах воєнного стану. *Проблеми законності*. 2022. URL: <https://plr.nlu.edu.ua/article/view/287927>
12. Цуркан-Сайфуліна Ю. В. Забезпечення прав людини як найважливішої цінності в Україні в умовах воєнного стану. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2023. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.3.31>
13. Яворський В. О., Летнянчин Л. І. Обмеження в реалізації прав людини в умовах воєнного стану в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.32>
14. Melnychenko B., Yasynskyi A. Restrictions and Guarantees of Constitutional Rights and Freedoms of a Person and Citizen under Martial Law. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2026. DOI: <https://doi.org/10.23939/law2026.49.261>
15. Tolkachova I. A., Omelchenko N. V. Mechanisms for the Protection of Human Rights in Ukraine under Martial Law. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.1.25>
16. Yaroshenko O., Lutsenko O. Working in War: The Main Changes in Labour Relations and Working Conditions under Martial Law in Ukraine. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2022. Vol. 5, Special Issue. P. 139-155. DOI: <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.4-a000466>

References

1. Bezkrivnyi, Yu. A. (2024). Administratyvno-pravovyi rezhym voiennoho stanu [Administrative and legal regime of martial law]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Serii: Pravo. <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/309882>
2. Bilokurska, O. V., & Fedorchuk, M. D. (2022). Normatyvno-pravove rehulivannia obmezhenia konstytutsiinykh prav i svobod liudyny i hromadianyna v umovakh voiennoho stanu v Ukraini [Legal regulation of restrictions on constitutional human and civil rights and freedoms under martial law in Ukraine]. *Pravova derzhava*, 46. <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2022.46.257802>
3. Bratel, S. H. (2024). Dotrymannia prav i svobod liudyny ta hromadianyna v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho stanu v Ukraini [Observance of human and civil rights and freedoms under the legal regime of martial law in Ukraine]. *Ukrainska politseistyka: teoriia, zakonodavstvo, praktyka*, 5(1), 149–155. <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-28>
4. Heta, D. S., Kysylova, K. V., & Kovach, Ya. V. (2024). Rol Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u zabezpechenni verkhovenstva prava v umovakh voiennoho stanu [The role of the Constitutional Court of Ukraine in ensuring the rule of law under martial law]. *Akademichni vizii*. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10939490>
5. Doroshenko, E. (2022). Obmezhenia konstytutsiinykh prav i svobod liudyny i hromadianyna v period voiennoho stanu v Ukraini [Restrictions on constitutional human and civil rights and freedoms during martial law in Ukraine]. *Yurydychnyi visnyk*, 5. <https://doi.org/10.32782/yuv.v5.2022.27>
6. Kovalenko, L. (2023). The administrative process of Ukraine under martial law. *Slovo Natsionalnoi shkoly suddiv Ukrainy*. [https://doi.org/10.37566/2707-6849-2023-3\(44\)-13](https://doi.org/10.37566/2707-6849-2023-3(44)-13)
7. Kovbas, I. V., & Maksymiuk, O. D. (2026). Realizatsiia prava na informatsiiu v umovakh voiennoho stanu: administratyvno-pravovi zasady [Exercise of the right to information under martial

- law: Administrative and legal principles]. *Akademichni vizii*, 52. <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/2972>
8. Koverznev, V. O., & Sheremet, O. S. (2022). Problemy sudovoho zakhystu prav liudyny v umovakh voiennoho stanu [Problems of judicial protection of human rights under martial law]. *Ekonomika ta pravo*, 2, 25–30. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2022.02.025>
 9. Korentsov, O. (2024). Problematic issues of introduction and implementation of martial law measures affecting the administrative and legal status of citizens. *Problems of Legality*, 166, 108–139. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.166.310928>
 10. Predmestnikov, O. H., Khaliuk, S. O., & Karpunets, V. D. (2024). Aktualni pytannia obmezhenia prav i svobod liudyny ta hromadianyna pid chas dii voiennoho stanu [Current issues of restrictions on human and civil rights and freedoms during martial law]. *Akademichni vizii*. <https://doi.org/10.5281/zenodo.12796066>
 11. Polkhovska, I. K. (2022). Realizatsiia prav i svobod osoby v umovakh voiennoho stanu [Realization of individual rights and freedoms under martial law]. *Problemy zakonnosti*. <https://plr.nlu.edu.ua/article/view/287927>
 12. Tsurkan-Saifulina, Yu. V. (2023). Zabezpechennia prav liudyny yak naivazhlyvishoi tsinnosti v Ukraini v umovakh voiennoho stanu [Ensuring human rights as the most important value in Ukraine under martial law]. *Derzhava ta rehiony. Serii: Pravo*. <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.3.31>
 13. Yavorskyi, V. O., & Letnianchyn, L. I. (2024). Obmezhenia v realizatsii prav liudyny v umovakh voiennoho stanu v Ukraini [Restrictions on the exercise of human rights under martial law in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo*. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.32>
 14. Melnychenko, B., & Yasynskyi, A. (2026). Restrictions and guarantees of constitutional rights and freedoms of a person and citizen under martial law. *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Legal Sciences*. <https://doi.org/10.23939/law2026.49.261>
 15. Tolkachova I. A., Omelchenko N. V. Mechanisms for the Protection of Human Rights in Ukraine under Martial Law. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.1.25>
 16. Yaroshenko, O., & Lutsenko, O. (2022). Working in war: The main changes in labour relations and working conditions under martial law in Ukraine. *Access to Justice in Eastern Europe*, 5(Special Issue), 139–155. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.4-a000466>